

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN–HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA–KNOWLEDGE DATABASE

VOJNITS, András

Expedíciók Kelet-Afrikában (második rész) / Expeditions in East Africa
(second part)

Eredeti közlés/Original publication:

Természet világa, 2013, 144. évf., 10. szám, 452–456. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.003.499

Dátum/Date: 2019. március / March

filename: vojnits_2013_125EvTelekiExp02

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

VOJNITS, András: Expedíciók Kelet-Afrikában (második rész) /
Expeditions in East Africa (second part), *AHU MATT*, 2019, **pp. 1–19. old.**,
No. 000.003.499, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Az interneten / At the Internet

Megjegyzés / Note:

ellenőrzött és szerkesztett szöveg / controlled and edited text

Kulcsszavak/Key words

magyar Afrika-kutatás, Teleki emlék-expedíció a 100 éves évfordulón
(1987–1988), második rész

African research in Hungary, Teleki Memorial Expedition on the 100th An-
niversary (1987–1988), Part Two

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS,
ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMEN-
TUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC
SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES,
COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/
writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian,
Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

EXPEDÍCIÓK KELET-AFRIKÁBAN

Második rész

25 éves a Magyar Tudományos Afrika-expedíció

VOJNITS András

Természet világa, 2013, 144. évf., 10. szám, október, 452–456. old.

Fél kezünkön megszámlálhatjuk azokat a magyar expedíciókat, amelyek rákerültek a klasszikus földrajzi felfedezések dicsőségtáblájára. Közülük is talán a legsikeresebb a gróf Teleki Sámuel vezette Teleki-expedíció (1886–1888), mely Afrika térképéről tüntette el az utolsó „fehér foltokat”. Néhányan úgy gondolták, a legméltóbb megemlékezés erre a nemzetközileg is elismert teljesítményre egy nagyszabású „újkori” Afrika-expedíció lenne, természetesen a felfedezőút centenáriumára időzítve. 1985 tavaszán kezdett körvonalazódni a terv: az „eredeti” expedíció útvonalán fél éven át tizenkét magyar szakember tudományos megfigyeléseket és gyűjtéseket végez a földrajz, a földtan, a zoológia és botanika, a néprajz és a nyelvészet, a térképészet és a tudománytörténet számára. Világos volt, hogy már az „megér egy misét”, ha a remélt új adatokon, a tudományra nézve még ismeretlen növény- és állatfajok begyűjtésén kívül Teleki naplóját és Ludwig von Höhnelt rendkívül alapos leírásait, térképeit és vázlatait összevetik a száz évvel későbbi állapotokkal.

M

Midőn több mint negyedszázaddal ezelőtt Gábris Gyula és Lerner János, az ELTE természetföldrajzi és térképészeti tanszékének oktatói (az expedíció későbbi vezetője és helyettese) felkerestek múzeumi szobámban, hirtelenjében azt hittem, elmegyógyintézetből szökött ápolottakkal van dolgom. Blazírt arccal adták elő egy nagyszabású, fél-éves kelet-afrikai expedíció tervét, tucatnyi szakember közreműködéséről beszéltek, terepjárókról meg konténernyi felszerelésről. Rám is szükségük lesz – mondták –, a csapatnak még nincs zoológusa. Azonnal igent mondtam, leginkább azért, hogy békén hagyjanak. Ugyanis

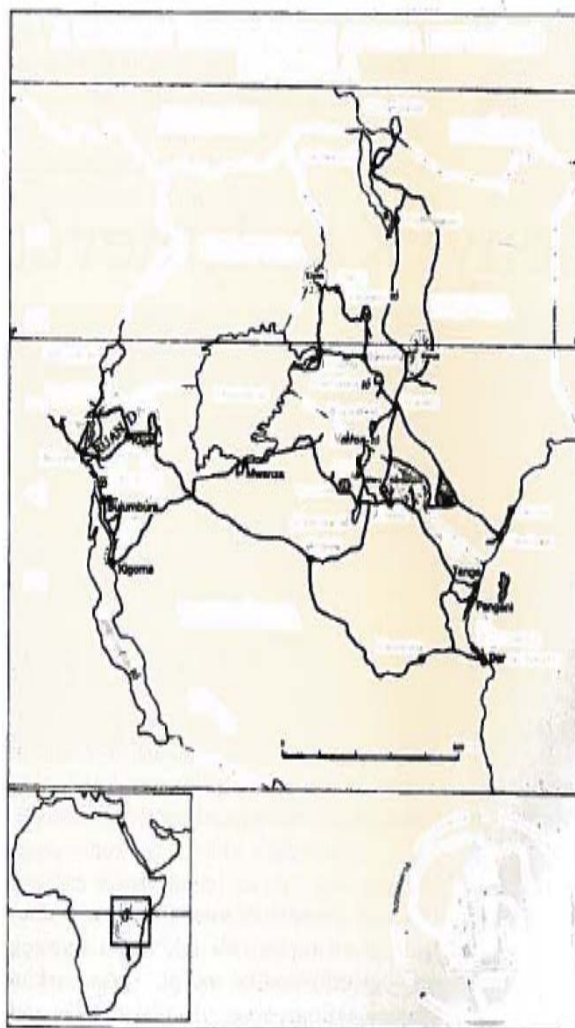
éppen néhány új lepkefaj tudományos leírásában zavartak meg, és inkább ezt folytattam volna, semmint hogy holmi fantazmagóriákkal foglalkozzam. Várakozásaimmal ellentétben azonban a dolog ezzel nem fejeződött be. Rövid időn belül összeállt a csapat, nevezettekén és jómagamon kívül Füssi Nagy Géza afrikanista nyelvész, Galács András paleontológus, Juhász Árpád geológus, Kubassek János geográfus, tudomány-történész, Pokoly Béla térképész, geográfus, Sáfrány József „Safi” rendező-operatőr, Sárkány Mihály etnográfus, valamint Varga József „Doki” orvos személyében, és pár hónapig velünk volt a geográfus végzettségű Tóth László újságíró is. Pócs Tamás botanikus előőrsként már régóta Afrikában tartózkodott, hét évig tanított egy tanzániai egyetemen. Csakhamar mindenki megkapta a feladatát, szuahéli nyelvtanfolyamra jártunk (mérésékelt sikerrel), egy rokkant Gaz terepjárón gyakoroltunk, és olvastunk, szerveztünk, meg reménykedtünk.

Az Afrika-utazások feltételei száz év alatt rengeteget változtak, de megmaradt, amit az Afrika-vadász dr. Nagy Endre így magyarázott: „Urak, egy afrikai expedícióhoz is ugyanaz a három dolog kell, mint a háborúhoz: pénz, pénz és pénz”. 40 kiló arannyal egyenértékű pénzünk nem volt, mint Telekinek – valójában semennyi sem –, de 88 magyar vállalat és tudományos intézmény úgy látta, jó ügyet támogat, ha mellénk áll. Felsorolásukra nincs módom, a Novotrade nevét mégsem hagyhatom ki, hiszen a szervezés oroszlánrészét ők vállalták. Summa summarum, létrejött egy nagyszabású magyar expedíció, mégpedig – és ez a leghihetlenebb – anyagi gondok nélkül.

Üveggyöngyök helyett

Milyen felszerelésre van szüksége egy Afrikába induló tudományos expedíciónak? Japánból szereztünk három jobbkormányos terepjárót, amelyek bírták a klíma és utak megpróbáltatásait. A tábori felszerelést négy darab hatszemélyes sátor, 12 összecsukható ágy és szék, asztalok, matracok, moszkítóháló, komplett konyha és 12 hálósák képezte. Vittünk 6000 doboz konzervet, több száz doboz sört és üveg alkoholt (nem hogy mind megigyuk, hanem hogy szükség esetén legyen mivel az afrikai tisztviselőket jobb belátásra bírunk). Voltak vízsűrőink, szerszámaink, köteleink és drótfajaink, 30 marmonkannánk és ugyanennyi vizeskannánk, két gumicsónakunk motorral és evezőkkel, horgászfelszerelésünk, generátorunk, autóba szerelhető két hűtőszekré-

nyünk, jelzőrakétáink, 15 kilométernyi mozifilmünk, sok száz tekercs fotófilmünk, kameráink és egy intenzív osztály éves ellátásához is elegendő mennyiségű gyógyszerünk. A gyűjtőfelszerelés maga tonnányit nyomott. Szükség volt ládákra, amelyekben mindez elfér és egy konténerre, amelyben a ládák elférnek.

Szerezni kellett magyar rendszámot a három, Európát sosem járt terepjáróra, hogy Tanzániában ne kelljen egy vagyont kifizetni a vá-

mért, majd tanzániai rendszámokat, hogy az útvámokat ne dollárban fizessük. Kelltek kutatási engedélyek, hogy a hatóságok ne zaklassanak és megfelelő mennyiségű ajándék (hongo) – drót és üveggyöngy helyett az említett italokon kívül cigaretta, golyóstoll, tornacipő és reklámszatyor – arra az esetre, ha mégis zaklatnak. A tervezett indulás előtt egy nappal végre minden összejött.

1987 decemberében landolt a gépünk Dar-es-Salaam repülőterén, majd háromhetes harc következett a bürokráciával, míg a magyar külképviselet munkatársai, elsősorban Sárközy Péter segítségével sikerült kiváltanunk a kikötőben várakozó konténert és az autókat. Az előbbit egy tréleren útnak indítottuk Arushába, központi bázisunkra, pontosabban Dianának, Nagy Endre lányának a kertjébe, amely fél év alatt többé-kevésbé amortizálódott (később Nairobiban a magyar kereskedelmi képviselet vezetőjének, Liptay-Wágner Sándornak okoztunk efféle örömeket), utóbbiakat pedig a helyi Ikarus-szervizben Koppány Péter átnézte és ellátta a megfelelő rácsokkal és páncélszekekrénnyel. A megpakolt három terepjáróra kit-ztük a nemzeti lobogót, és 1988. január 8-án elhagytuk Tanzánia fővárosát.

A Nagy Hasadékvölgy

Hat hónap, sok ezer kilométer a Teleki-expedíció útvonalán és jóval azon túl, milliónyi élmény és viszontagság – most a Nagy Hasadékvölgyről szeretnék mesélni: itt válik ketté a kontinens. A több mint 5000 km hosszú, Malawitól Szíriáig húzódó tektonikus képződmény, a Rift Valley Kelet-Afrikában Y-alakban kettéágazik, a Nyugati (Albert) és a Keleti (Gregory) Riftre. Bár a nyugatin is jártunk, induljunk el a keletin, hiszen Teleki és csapata itt menetelt.

Sokáig tart, míg a magasföldről leereszkedünk a hasadékvölgybe. Vízmosás vízmosást követ, mindegyiken átjárót kell keresni. Lehetetlenül nehéz terepen bukdácsolunk, többször azt hisszük, innen nincs tovább. A távolban inkább csak sejteni lehet a szél kavarta portölcsérek mögött a hasadékvölgy nyugati falát, amelynek félmilliárd éves közetei meredeken emelkednek a Manyara-tó fölé. Keleten, a messzeségben kialudt tűzhányók sejlének. A Pest méretű Manyara-tó Nemzeti Park kétharmada víz, a maradék szárazföld. A víz és az árok fala közé zárt erdősáv a trópusi esőerdőkkel rokon, a fák emeleteket alkotnak, a lombzat sűrű, sok állat- és növényfaj él benne. Alapvető kü-

lönbség, hogy itt kevés a csapadék, az erdőt a magas talajvíz élteti. Száraz évszakban az elefántok a fák leveleit fogyasztják, és ebből adódik a park problémája: letördelik az ágakat, kidöntik a fákat, és mindent feldúlnak, a saját életlehetőségeiket is nehezítve ezzel (ugyanaz történt a híres kenyai Amboseliben).

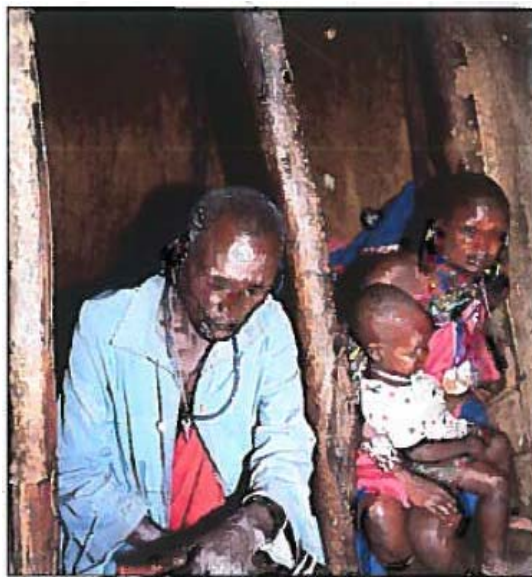

A csapat

A Nátron-tó maszájai

A Manyara-tótól északra, Kenya és Tanzánia határvidékén a hasadékvölgy alja alig 600 méterrel van a tengerszint fölött. Meleg van és szárazság, évente akár 2000 mm-nyi csapadék is elpárologna, de csak 250–300 mm hullik. Két esős évszak – egy rövidebb, november–december során, és egy hosszabb, április–júniusban – alakult ki és két száraz. Az utóbbiak 7–8 hónapig tartanak. Néha a „téli” esők elmaradnak, ilyenkor a nomadizáló maszáj (masai) családokat éhínség fenyegeti. Ők „tiszta” nomádok, azaz földet nem művelnek, marhát, szamarat, kecskét és juhot tartanak, rengeteget. Ha egy családra kétszáz marhát számítunk, korántsem mondunk nagyot. Az állatokat szépségükért tartják, és mert szerintük Engai, az Isten minden marhát nekik teremtett. A tehenek tejét isszák, a férfiak vérral keverve. A na-

gyobb nyájakat nem a családi táborokban találjuk, hanem moránok, fiatal harcosok őrzik őket.

Maszáj kunyhó belseje

A szállás (manyatta) központjában van a marhaállás, amelyet karók és tüskebozót véd a vadállatoktól. Estétként ide hajtják be az állatokat. Kunyhók veszik körül, amelyek váza karó és vesszőfonás, amit trágyával kevert agyaggal tapasztanak be. A tej- és trágyaillat temérdek legyet vonz, szinte fűrtökben lógnak a gyerekeken. Nincs ez másként a kunyhók belsejében sem. A belső teret sövényfonadék osztja ketté. Egyik felében az újszülött borjakat, gidákat óvják, a másikban alszik az asszony, az Őt meglátogató férje és a gyerekek. Nők végeznek minden ház körüli munkát, a kunyhóépítésig bezárólag – ellátják a gyerekeket, fejk az állatokat, legeltetik a kecskéket és a juhokat, emellett járják a tábor környékét és mindent, ami használható, begyűjtötenek. Táborunkban újra meg újra feltűnnek három–négyfős csoportjaik és gyöngyből, rézből készült ékszereket hoznak pénzért, golyóstollért, reklámszatyorért cserébe. Nők, férfiak gazdagon ékszerezik magukat. Az ékszerek formája, jellege az utolsó száz évben nem válto-

zott, anyaga viszont igen. Az európai üveggyöngyök és újabban a műanyaggyöngyök kiszorították a korábbi vas-, strucctojáshéj- és egyéb természetes anyagokból készült gyöngyöket, a rézdrót karpereceket és fülbevalókat felváltották az alumíniumból valók. Egyébként lakat, biztosítótű, kulcs vagy akár söröskupak is fungálhat ékszerként. A díszítést célozza a szolid tetoválás is.

Bogoria-tó, ahol a gejzírek folyamatosan működnek

A szent hegy

A Nátron-tó környéke nehezen megközelíthető, terméketlen, száraz szavanna. Nem védett, de csaknem lakatlan, a zebrák, gnúk, páviánok, dögkeselyűk, flamingók és vízimadarak háborítatlanul élhetnek. Leg-

feljebb a marhacsordák jelzik az ember jelenlétét. Ezek elsősorban a zoológust zavarják: a talajcsapdákat (műanyag poharakat) vagy a maszájok ássák ki és viszik elégedetten haza, vagy a marhák tapossák szét. 11 ezer évvel ezelőtt a tó a Kenyában elterülő Magadi-tóval egybeolvadva nagy állóvizet alkotott. A kiszáradás során a vízből óriási mennyiségű só vált ki, legnagyobb tömegben egy kristályvizet is tartalmazó nátriumsó, amely különösen a Magadi-tónál alkot vastag réteget. Hogy az utóbbihoz eljussunk, Karen Blixen „kéklő” Ngong hegyein kell átkelnünk. A tótól északra különleges hely található, Ologesaile. A mai száraz szavanna helyén félmillió éve növényzetben gazdag tópart húzódott. Sok volt az állat, nyomukban pedig ott járt a *Homo erectus*, vadászfegyverrel a kezében.

A hasadékvölgyek tűzhányóinak karbonát-tartalma egyedülálló. Néhány olyan nagy koncentrációban tartalmazza, hogy fehér lágóját hónapok vélhetnénk. Ilyen Kelet-Afrika legaktívabb tűzhányója, a maszájok szent hegye, az Ol Doinyo Lengai is. Magassága változó, számításaink szerint 1988. február 5-én 2943 m. Két kráteréből gőzök és gázok törnek fel. Egy keresztény maszáj fiú a vezetőnk – talán így szerencsésebbek leszünk, mint azok a holland turisták, akiket néhány éve megöltek a harcosok, mert „Isten hegyén” táboroztak. A hajnali telihold fényénél indulunk, a hegyláb terepjáróval 10 km-t lehet megtenni. Pirkad, amikor gyalogosan megindulunk a 30–40 fok meredek nyugati oldalon. Mindenfelé 10–30 méter mély, árokszerű szakadékok tátongnak, amiket felhőszakadások vájtak a laza hamuba és a törmelékkébe. Délben első magyarként Lerner János lép a kráter peremére, őt Sáfrány József követi. A katlan mélyén rotyog, bugyborékol a fekete, forró anyag, sisteregve áramlik a gőz. Gyehennai a hangulat. Északabbra, a Naivasha-tó közelében közel kétezer méterre emelkedik a Gregory-árok aljzata. Keletről határozott, ezer méteres fal szegélyezi. Fentről pazar kilátás nyílik a Naivasha-tóra, valamint annak szomszédságában a Pokol Kapuja Nemzeti Parkra, melynek bejáratát fantasztikus kőzetoszlopok százai őrzik. A kőzetet időnként még geográfusok is bazaltként emlegetik, holott nagy hőmérsékleten összesült riolitos törmelékkőzet, ún. ignimbit, amely kemény takaróként borítja a vidéket.

Még északabbra, a Menangai több kilométeres óriás üstje a „legszínesebb” kialudt tűzhányó, a kalderát kitöltő különböző korú lávafolyásokat más és más színű növényzet borítja, a legfiatalabb lávafolyás repedésein pedig ma is gőzök és gázok szivárognak. Az óriástűzhányó

tövében vakító fehér tómeder csillog: a Nakuru. Nedves időszakban medrét teljesen kitölti a víz, a száraz évszakban azonban csaknem egészen kiszárad. A tó és környéke azért lett védett, mert az 1960-as években sokmillió flamingó élt itt. Ez volt a Föld egyik legfantasztikusabb madárlátványossága mindaddig, amíg a közeli város csatornáit a tóba nem vezették. A flamingók odébb vándoroltak, de később, amikor a szennyvizet már nem engedték a tóba, egy részük visszatelepült.

A manyattában

Az Egyenlítőtől északra

Kenyában a hasadékvölgy árkokra bomlik és kiszélesedik. A legnyugatabb szakasz a Kerio völgye, föléje magasodik az Elgeyo töréslépcső. Ennek északi részét a magas Cherangani-hegység foglalja el. Lakói öntözéses–teraszos földművelést és pásztorkodást folytató népcsoportok, amelyek az utóbbi évtizedekben egyetlen néppé, a kalendzsinékké olvadtak össze, akik mára az ország lakosságának több mint

egyharmadát teszik ki. Rokonaik, a pásztorkultúrájukhoz ragaszkodó pokotok vagy szukok a hegység előterének száraz területeit lakják.

A tűzhányók kitörései után még évezredekig nyugtalan marad a föld, gőzök és forró vizek törnek fel. E jelenségeket utóvulkáni tevékenységnek nevezzük, melynek leglátványosabb formáit a Bogoria-tó partjain vizsgálhatja expedíciónk, ahol a gejzírek folyamatosan működnek. A hasadékvölgy északi szakaszán a keleti fal meredek, valószínűleg ideszorult ez a kicsiny, kék vizű tavacska. A tómeder környéki bazaltok kétszázézer évesek, maga a tómedence csak 30 ezer évvel ezelőtt alakult ki, a hasadékvölgy legfiatalabb állóvize. Nyugati, lapos partján széles sávban sorakoznak a flamingók.

Lerner János a Kilimandzsáró csúcán

Északabbra nagy, sárgásbarna tóhoz érkezünk. Pelikánok és flamingók tapossák a parti vizeket, krokodilok sütkéreznek, és vízilovak dagonyáznak az iszapban. Az édesvizű, de lefolyástalan Baringo-tó

partjának zöldellő oázisa ideális pihenőhely a karavánok, expedíciók számára, de száz évvel ezelőtt a térképeken ez volt a legészakabbi ismert pont. „Baringo na mbele kidogo”, azaz a Baringóhoz és egy kicsit tovább – határozta meg Teleki karavánjának úti célját. Akkor még nem tudta, hogy a „kicsit tovább” Kelet- Afrika legszárazabb és legkielenebb vidékének a felkutatását jelentette.

A szamburuk országa

Egyre szárazabbá válik a táj, a szavanna ritkás bozótosba vált. Errefelé a kóborló nomád népek életmódja nem sokat változott. A „haladást” leginkább az jelzi, hogy a rablóbandák nem íjjal és dárdával, hanem gyorstüzelő fegyverekkel és aknavetővel támadnak. Etiópia irányába alig járhatók az utak, de az északi rezervátumok megérik a fáradságot. Az egyetlen állandó vízfolyás az Uaso Nyiro, vadgazdagságát jórészt ennek köszönheti a vidék. Felső szakaszát száz éve Höhnel térképezte föl először, most is olyan, mint akkor. A folyó két partján fekvő védett terület, a 400 km²-es Samburu-Buffer Springs Vadrezervátum legérdekesebb látványai a recés zsiráf és a Grevy-zebra. A parkban különösen sok a pávián, nem ritkán a volán mögé telepedő majmot alig tudjuk kirángatni a kocsiból.

A rezervátum az errefelé letelepedett nép- csoport a nevét viseli, akik nyelvükben, viseletükben és életmódjukban is hasonlítanak maszáj rokonaikra, de manyattájukat több marhatulajdonos lakja. Kézművességgel is foglalkoznak, fegyvereiket maguk készítik. Nem annyira harciasak, mint a maszájok, de előszeretettel vállalják a katonai szolgálatot, a kenyai hadsereg legjobb katonái közé tartoznak.

Szamburu országán átutazva, mint Teleki, a fogyatkozó erdőségekkel borított Leikipia- fennsíkról száraz pusztaságra ereszkedünk. A távolban a Nyiru-hegy és a Mathews-hegység vonulatai kéklenek. A Teleki-expedíció igencsak megszenvedte a pusztaságon való átkelést. Ma ez terepjárókkal nem jelent különösebb megpróbáltatást, sokkal inkább a Nyiru-hegytől a Rudolf-tóig terjedő lávamezőn átvezető alig 50 kilométeres útszakasz. Igazi félsivatagba jutunk, ahol az egymásfél hónapig tartó „esős évszakban” 200 mm csapadék, ha hull – alig kétfoknyira az Egyenlítőtől!

A Jade-tenger és a Teleki-vulkán

Mielőtt elviselhetetlenné válna az utazás, 1988. február 28-án zölden csillogó víztükröt pillantunk meg: a Rudolf- (Turkana-) tavat, melyet Jade-tengernek is neveznek. Ebben él a világ legnagyobb krokodil-koncentrációja, éjszaka pedig a parton mérgekígyók és skorpiók ezrei másznak elő. Délkeleten száz éve még három apró szigetet ostromoltak a magas hullámok, melyeket Teleki a rajtuk lakó elmolo népcsoportról nevezett el. A mai vízszint 10 méterrel alacsonyabb, a szigetekből félszigetek lettek, az elmolók pedig partra kerültek. Alig 250 lelket számlálnak, a maszajok és a szamburuk rokonainak tartják magukat. Halásznép, régen tutajjal járták a vizet. Ma szövetkezet számára dolgoznak, hálót és motorcsónakot kaptak. A halat megszárazítják, de értékesítik frissen is. Állatokat is tartanak – főleg kecskét –, és a turizmus is bevételt jelent.

A déli partvidéket, a Teleki-vulkán környékét csak gyalogszerrel közelíthetjük meg. Alkonyatkor hagyjuk el terepjáróinkat és turkana vezetőnkkel nekivágunk a harminc kilométeres útnak. A kietlen lávamezőkön rendkívül nehéz gyalogolni. Napsütésben a sötét lávafelszín hetven fokra felmelegszik, még éjszaka is hőt sugároz. Bakancsaink napok alatt tönkremennek. Közvetlenül a Nabuyaton kialudt hamukúpjának tövében, légvonalban mintegy öt kilométernyire a Teleki-vulkántól táborozunk le. Höhnel száz éve egyikre sem tudott feljutni, meggátolta ebben a friss, még gőzölgő lávafolyás. A szabályos alakú, régóta kialudt Nabuyaton akkor még félszigetként nyúlt be a tóba, csak a friss lávaáron keresztül lehetett volna megközelíteni.

A Teleki-vulkánra március 5-e éjén indulunk. Egy régi lávafolyás melletti völgyben néhány kunyhóból álló turkana településen vezet át utunk. Életformájuk emlékeztet azokéra a pásztorokéra, akik négyezer évvel ezelőtt ugyanennek a tónak a partján jelentek meg. Valószínűleg a Nílus völgyéből jöttek, és ők vezették be a termelőgazdálkodást Kelet-Afrikában. Pitymallik, mire a kihült lávafolyásokat keresztezzük. Sok helyen olyan a felszíne, mint a fonott kalácsé, másutt finom redők cifrázzák. Üregek sötétlenek, miniatűr lávabarlangok. A tűzhányó két hosszúkás, szabálytalan dombból áll, több kisebb kráterrel. A dombokat kékesfekete hamupalást borítja, amely alig veri vissza a napfényt. A régebbi lávafolyások felszínén csokoládébarna, vékony oxidált réteg alakult ki, a fiatalabbak acélszürkék. A dombtetőn és a kráterek körül érezzük a kénes gázok szagát, bár kiáramlásuk az évszázad fo-

lyamán csökkent. A vulkán száz évvel ezelőtti működését sokan cáfolták, volt, aki létezését is kétségbe vonta. Napjainkra a vita már eldőlt; Teleki idején nem a főkráter működött, hanem a tűzhányó oldalán lévő parazitakúp.

Ősemberek

A Rudolf-tó keleti partvidéke, az Alia öböl környéke ma kegyetlen világ. Rejtély, miből élnek meg itt az állatok. A védett területté nyilvánított prehisztorikus lelőhely együttes központja Koobi Fora, a mintegy 1000 km²-es kutatási terület az Alia-öböltől Ileretig húzódik. Keleten 8–10 millió éves tűzhányók sora határolja. Több mint 200 ásatási ponton folytak eddig feltáró munkák. Úgy mesélik, amikor Richard Leakey 1967-ben kiszállt a helikopterből, első pillantása egy primitív kőszközre esett. A világ egyik leggazdagabb, 2–3 millió éves szárazföldi ősmaradvány „depójában” vagyunk.

Útépités az esőerdőben

Akkoriban a táj eltért a maitól. A tó 20 méterrel magasabban hullámzott, a folyók mentén gazdag vegetáció tenyészett. Vulkánok törtek ki, lávaárak sisteregtek, tűzhányók hamuja és törmeléke zúdult a vidékre. A vulkáni és vízparti üledékek adják azt a kőzetsorozatot, melyből az utóbbi 2,5 millió évre visszamenően rekonstruálni lehet az itt élt lények, köztük az emberelődök fejlődéstörténetét. Százzámra hevernek a primitív vagy finomabban megmunkált kőeszközök. Előkerült három tökéletes ősemberkoponya, több mint két tucat állkapocs, továbbá végtagsontok és különálló fogak. A lelőhely páratlan gazdagságára jellemző, hogy az egyik legfontosabb koponyát Leakey tehátról vette észre. Itt került napvilágra két Australopithecus faj, az africanus és a boisei, míg az eszközöket használó és készítő Homo habilis legrégebb fossziliája kétmillió éves. Innét való az addig legidősebb Homo erectus lelet is; ez a felegyenesedett Ősember másfél millió évvel ezelőtt barangolt a Rudolf-tó környékén.

Irány az etióp határ!

Koobi Forából sötétben indulunk a Kenya és Etiópia határán fekvő Stefánia-tó felé. Az út merő kínszenvedés, errefelé kijárt csapások, keréknyomok alig vannak, térképünk használhatatlan.

Ileret a legészakabbi település, innen mindössze öt kilométer az országhatár, nincs messze a hely, ahol Teleki az Omo-folyó deltájában felállította táborát. Buluk oázisig biztonságos az út, de ott katonákat „vásárolunk”, az afrikai határok mentén kóborolni nem életbiztosítás. Vízmosásokon át, majd szinte tökéletesen egyenletes felszínen haladunk. Váratlanul másfél méter magas faragott kőgúlához érünk. Kétségkívül határkő, de az amhara írás számunkra olvashatatlan. A másik oldalán viszont angol felirat jelzi, hogy Kenya határán állunk – tehát március 12-én Etiópia felől érkezünk a határra! Ezen a katonák is elcsodálkoznak. Előttünk teljesen száraz agyagos sivatag terül el. Jó óra elteltével már bizonyos, hogy a kiszáradt tómederben járunk. A repedezett tófenéken, ahol száz éve még vízilovak és krokodilok lubickoltak, ma csupán megkövesedett halmaradványokat találunk. Teleki a tavat Rudolf trónörökös feleségéről nevezte el, az újabb térképeken Chew Bahir olvasható. Száz éve Höhnel még térképezhette a tó túlparti hegyvonulatait, ma ezeket elfedi a por és eltünteti a délibáb.

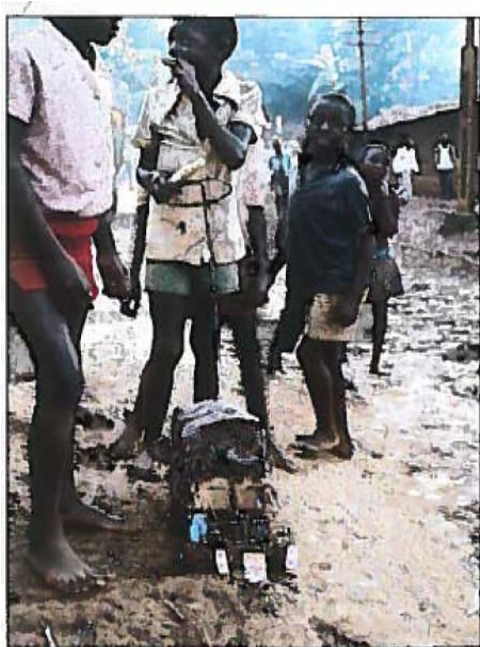
Sivatag az Egyenlítő mentén

Az etióp határtól délre a kiterjedt lávafennsíkok különleges síkvidéket zárnak közre. Nincs még egy olyan kietlen, sivár terület Földünkön, amely annyira közel fekszik az Egyenlítőhöz, mint az észak-kenyai Chalbi-sivatag. S nincs még egy olyan sivatag, amely ennyire változatos volna.

A Rudolf-tótól kelet felé alig száz kilométer után érjük el North Horr oázisát, egyben missziós állomást. Az oázist a Dél-Etiópiából lehúzó gabbrák lakják. A férfiak szinte mindig úton vannak állatokkal, az asszonyok és a gyerekek az oázisokban várják őket. Itt kezdődik a Chalbi, s itt végződik a félsivatag. Nincs átmenet, a vulkáni kőzeteknek és az akáciabozótnak egyszer csak vége szakad, és asztalimaságú sötétbarna agyagos térszínre érünk. A ritka esőzések után sekélyvizű tavak alakulnak ki, ezek nyomait hófehér foltok, a víz elpárolgása után visszamaradt sókéreg jelzi. Mintha friss hómezőn járnánk – sósivatag, ameddig a szem ellát. Majd vörös homokon robogunk, hogy hirtelen sivatagi mázzal borított kvarckavics-mezőre érjünk.

A Chalbi-sivatag szélén, Marsabitban élnek a boranák, a gabbrák rokonai. Egykor ők is állattartásból éltek. Az utóbbi tíz–tizenöt évben a Consollata-rendbe tartozó misszionáriusok ösztönzésére kezdik meg művelni a földet. A Marsabit-hegyre kapaszkodunk fel, két autónk is defektet kap. Bármilyen szép is a Marsabit természetvédelmi terület, kevesen látogatják ezt az eldugott, Isten háta mögötti vidéket. Az ide vezető hosszú út nehéz, és meglátogatásához – biztonsági okokból – külön engedély kell. A védett terület, mely vulkáni képződmények, kráterek csoportjából áll, valamivel meghaladja a 2000 km²-t.

Itt még vannak hatalmas agyaráú elefántok, a Marsabit azon kevés területek egyike, ahol a vadászokra halálbüntetés vár. Olyan bikákat is látni, amelyeknek az agyarái valóban a földig érnek! Az állatok legkedveltebb helye egy csodálatos kráter-tó, a Lake Paradise. Valóban paradicsomi a látvány; a vízben elefántok és kafferbivalyok százfős csordái hűsölnek, a parton antilopok legelésznek, köztük vízimadarak lépegetnek. Fantasztikus élőhely, gazdag és termékeny oázis a félsivatagos, ember nem járta Északi Határkörzet közepén.

Játékautó

Epilógus

1988. június 18-án érkeztünk Budapestre. Öt ország, több mint húsz-ezer kilométer és 180 mozgalmas kelet-afrikai nap volt mögöttünk. Végigjártuk a Telekiék taposta ösvényeket, Zanzibártól a Stefánia-tóig követtük a feljegyzéseik alapján jól azonosítható nyomaikat. Többször is elakadtunk a kongói őserdőben, és feljutottunk Afrika tetejére, a Kilimandzsáró jégvilágába. Felkerestünk csaknem 40 nemzeti parkot, karnyújtásnyi távolságból tanulmányozhattuk a nagyvadak életét. Meglátogattuk az „emberiség bölcsőjét”, a világhírű régészeti lelőhelyeket, találkoztunk napjainkban is törzsi szervezetben élő népcsoportokkal. Konténerünkben a hat hónap „kézzelfogható” mérlege: több mint százezer begyűjtött ízeltlábú, főleg rovar, puhatestűek, férgek és kisebb gerincesek, valamint talajminták garmadája, több mázsa ásvány, kőzet és ősmaradvány és 15 ládányi néprajzi tárgy. Mérhetetlen mennyiségű könyv, térkép, vázlat és feljegyzés is összegyűlt, ezek jó szolgálatot tettek a később megszületett cikkek és könyvek írásánál

és a filmek készítésénél. Az élő állatokat, a 22 órányi mozifilmet, a mintegy 20 000 színes diát és a fekete–fehér negatívokat repülőgépen hoztuk haza.

A Földgömb az Expedíciós Kutatásért Alapítvány és a Magyar Földrajzi Társaság 2013. május 11-én nyitotta meg „A Felfedezők Napja – Kutatóexpedíciók Fesztiválja” rendezvényt, melynek fővédnökségét az Akadémia főtitkára vállalta. Itt hallottuk, hogy az elmúlt több mint fél évszázad legjelentősebb, legsokrétűbb magyar vállalkozása a Magyar Tudományos Afrika-expedíció volt. 25 évvel ezelőtt a fekete földrészt járva, erre természetesen még nem is gondoltunk...

Irodalom

KUBASSEK János (1989): Zanzibártól a Stefánia-tóig. Bembo Kiadó, Budapest.

LERNER János – VOJNITS András szerk.: Őserdőből jégvilágba az Egyenlítőn, 2013 (kézirat).

VOJNITS András: *Utazás a rejtelmes Kelet-Afrikában – Teleki Sámuel nyomában*, 1990, Natura Kiadó, Budapest.